

ЯНКА СІПАКОЎ (нар. у 1936 г.)

Мэта ўрокаў: спрыяць знаёмству вучняў з кароткімі звесткамі пра жыццё і творчасць паэта; вызначыць асноўныя рысы паэзіі Янкі Сіпакова, паказаць, што вобразны свет пісьменніка ўяўляе сабой цэласную сістэму; праз мастацкі аналіз даследаваць асноўную праблему вершаў паэта; развіваць уменні аналізу мастацкага твора як мастацкага цэлага; праз аналіз твораў паўплываць на фарміраванне ўнутранага свету вучняў, іх эмацыянальнага вопыту.

Першы ўрок: Старонкі біяграфіі і творчасці пісьменніка. Тэматычны дыяпазон лірыкі паэта.

Паапярэдняе дамашняе заданне: Падрыхтаваць рэферат, прысвечаны жыццёваму і творчаму шляху Янкі Сіпакова.

Дадатковым матэрыялам да ўрока можа служыць аўтабіяграфія Янкі Сіпакова.

«Калі ў дзяцінстве гаварылі, што мяне прынёс бусел, я ніяк не мог даўмецца, як гэта здарылася: нарадзіўся я ў самай сярэдзіне зімы. 15 студзеня 1936 года, калі на нашай Аршаншчыне не было не толькі ніякіх буслоў, але нават снегіры і тыя, натапырыўшыся, грэліся каля акон комінаў. І ўсё ж я ўсёляўся, як стомлены і абмарожаны бусел, разявіўшы ад прыемнай цепліны дзюбу, грэе на нашай печы свае чырвоныя ногі, а радасныя маці і бацька кормяць яго духмянымі праснакамі.

Маці мая, Вуляна Пракопаўна, працавала даяркаю ў калгасе, а бацька, Даніла Іванавіч, – начным вартаўніком на ферме. Да мяне ўжо бусел прыаёс ім трох дачушак.

Бацька быў вялікі фаятазёр. Кожную раніцу ён выдумляў мне, як на ферму, захмялелыя ад піліпаўскіх вяселляў, прыходзілі ваўкі, як ён ратаваў ад іх калгасную жывёлу – і пры гэтым ніколі не паўтараўся. Яму памагалі іншыя мужчыны, якіх у нашай хаце заўсёды было поўна. А яшчэ больш было дыму: навальнічнымі воблакамі клубіўся ён нават ля самай падлогі.

Маці часта прасіла: «Меней вы курыце. Ужо і так хоць тапор вешай». Вось гэты дым упершыню і сутыкнуў мяне сам-насам з вобразным мысленнем. Я, паверыўшы, што дым, які можа трымаць тапор, утрымае і мяне, рынуўся з лаўкі на тытунёвыя воблакі з надзеяй палятаць. Пасля гэтага выпадку мне, мусіць, трэба было трымацца як мага далей ад вобразнага мыслення, а я, наадварот, узяў яго за мэту свайго жыцця, таму, здараецца, атрымліваю ладныя кухталі ад рэцэнзентаў...

На фашыстаў, на вайну спачатку была ў мяне свая балючая крыўда. Якраз перад гэтым бацька дазволіў мне па-мужчынску сядзець на калёсах – прасунуўшы ногі праз драбіны. А заўтра ён збіраўся ехаць да сена і абяцаў, калі павядзём паіць каня, навучыць мяне сядзець верхам на адным баку.

Але заўтра – гэта было ўжо 22 чэрвеня...

І вось бацька гоніць калгасных кароў на ўсход – ратаваць ад фашыстаў.

Праз нашы Зубрэвічы адыходзяць апошнія чырвонаармейцы. Адзін з іх (памятаю, чалавек у гадах ужо) бярэ мяне на рукі, моцна прыціскае да сябе – аж мне муляе скатка яго шыняля – і гаворыць: «Ну, трымайся, мужчына!» А сам плача. У вёску прыезджаюць першыя немцы. Машынамі, на якіх, дзе можна, прычэплены клеткі з курамі. Немцы іграюць на гармоніках, на гуслях. Яны зганяюць зубраўцоў на рынак. Дзецям сыплюць жмені цукерак. Вядома, нарабаваных у нашых савецкіх крамах.

Вяртаецца бацька – зарослы, незнаёмы, злы: механізаваныя нямецкія часці ішлі, вядома, хутчэй, чым каровы. Немцы прыйшлі ў Смаленск раней, чым бацька са сваім гуртам.

Мой дваюрадны брат Мікалай Кантроўскі ідзе ў лес. З гэтага часу ў нас часта бываюць партызаны. Яны начуюць у нашай хаце пасля заданняў, хаваюцца на гарышчы ў час блакад. Бывала, ноччу я ніяк не мог дайсці да дзвярэй: чапляўся за кулямёты, за ногі партызан, якія ўпакат спалі на

падлозе. Не адзін раз начаваў у нас і Аляксей Кантроўскі з Зарэчча, па вясковай мянушцы «Блот», які потым здрадзіў Радзіме і з партызан падаўся ў паслугачы гестапа. Маці і бацька ведалі, што гэта значыць.

І сапраўды, вясною, калі мы, хлапчукі, сядзелі на бяргавым і рабілі з вербавых пруткоў свістуны, у канцы вёскі паказаліся паліцаі. Мы кінуліся за імі – паглядзець, да каго яны ідуць. Паліцаі завярнулі ў наш двор...

Калі я ўбег у хату, усё было перавярнута дагары нагамі – паліцаі нечага шукалі. Бацька сядзеў на лаўцы – стомлены і нейкі супакоены. Яшчэ і сёння я памятаю яго пагляд, якім ён абводзіў нашу хату: здавалася, ён ласкава гладзіць ім кожную дробязь у хаце – і крук, на якім вісела калыска ўсіх яго чатырох дзяцей, і стол, зроблены ім самім, і клямку, за якую вось зараз трэба брацца...

Бацька дамоў не вярнуўся. Яго закатавалі ў Оршы, у гестапа. Уведаўшы, што ён вельмі ўражлівы і не трымаўся людскіх пакут, фашысты даймалі яго сваімі забавамі: яа даспыце перад ім заўсёды кідалі нейкую новую змардаваную ахвяру – кавалак жывога мяса, у якім ужо ледзь угадваўся чалавек.

Так забаўляліся тыя ж немцы, якія спачатку частавалі нас, дзяцей, цукеркамі...

Праз кожную хвіліну забралі і маці. Паліцаі прыехалі раніцою, калі яна збіралася ў поле – час ужо быў сеяць. Маці доўга развітвалася з намі і ніяк не магла адпусціць ад сябе. Я ж не разумеў, чаго яна і ўсе жанчыны, што праводзілі яе, гэтак плачуць: усе ж гавораць, што маці забіраюць толькі дні на два. І якімі доўгімі здаліся мне тыя два дні, а потым і цэлыя гады чакання, калі ўсё верыў – заўтра вернецца маці. Але маці не вярнулася...»¹.

Першыя літаратурныя вопыты Я. Сіпакова адносяцца да школьных гадоў. Але пачаткам свайго творчага шляху паэт лічыць наступнае:

¹ Сіпакоў Я. Замарзкі на першацвет // Вытокі песні. Аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. – Мн., 1973. – С. 262 – 270.

«Выразна памятаю дзень, звычайны дзень... які выключна нічым не адрозніваўся ад іншых. Ён быў шэры, адліжны, ветраны, хаты нейкія мокрыя, як пакрыўджаныя чым, над вёскай віселі злямчаныя воблакі, недалёкі лес быў як у тумане... Словам, дзень быў цьмяны, нават нудны... А для мяне ён быў нейкі незвычайны. Мяне штосьці непакоіла, я быў усхваляваны, узбуджаны і нават узрадаваны – той стан быў вельмі падобны на экстаз. Мне хацелася як найлепш напісаць пра гэты дзень, запісаць яго якраз такім, які ён быў на самай справе. Я ўжо не памятаю, пра што я пісаў у тым сваім вершы, памятаю толькі, што ў мяне нічога не выходзіла (дзень атрымаўся зусім іншы), і мне хацелася плакаць. І я, не саромячыся сябе, плакаў. А вытокі, мусіць, усялякай творчасці ў душы. У душы, якая не можа быць абьякавай, усё суперажывае, адгукваецца і на чужы боль, і на чужую радасць»².

У Я.Сіпакова паступова вырастае ўзаемазвязаная і ўзаемаабумоўленая градацыя паняццяў «думка» – «слова» – «вобраз», пры вызначальнай ролі першага. Але толькі слова – выява глыбокай думкі – можа стаць яркім мастацкім вобразам і разам з тым адзнакай таленавітасці, арыгінальнасці творцы. У гэтай кнізе Янка Сіпакоў дасягнуў вышэйшага майстэрства валодання словам, калі думка, пачуццё і слова становяцца адным і тым жа, калі аўтар ужо звяртаецца да такой складанай жанравай формы, як сонет, калі лірычны герой амаль тоесны аўтару, калі паэт насычае свае творы не толькі разнастайнымі «рэчыўнымі» вобразамі і яскравымі выяўленчымі сродкамі, але і такімі шматзначнымі вобразамі-сімваламі, як Дабрыня, Час, калі па-язычніцку смела і ярка паядноўвае чалавечы пачатак з прыродным. Любоў да прыроды перарастае ў яго творах у сапраўдную сакралізацыю яе як усеагульнай першакрыніцы жыцця, прыгажосці. Таму адухаўленне неадухоўленага (рэчаў, з’яў прыроды), антрапамарфізм жывых істот становяцца асновай галоўнага

² Цытуецца па кнізе: Лысенка А.Ф. Лінія гарызонта: Нарыс творчасці Я.Сіпакова. – Мн., 1986. – С.9.

выяўленчага прыёму ў лірыцы паэта («Лес прачынаецца», «Хмара», «Сонца села», «Заходзіць яблык», «Кроплі сонца», «Пушчу турбуе клопат адзін»):

Ах, як весяліцца гай пад сугрэвам,
Ах, як смяецца вясною лес!
Бы пад карыцу вясновым дрэвам
Смяюн-смяюнчык шчыкотны ўлез...

Нават ужо першыя зборнікі паэта сведчаць аб яго вернасці метафарычнаму, вобразнаму, а значыцца – найбольш архаічнаму светаўяўленню. Свежасць паэтычнага бачання, схільнасць да яркай метафарычнасці, да канкрэтнага ўспрымання, востры зрок і слых, пульсуючы, эмацыянальны радок – усё гэта вартасці паэзіі Янкі Сіпакова, вызначаныя спецыфікай яго вобразнага мыслення. Адсюль і яе, можа, значна большая, чым у «рацыяналіста» А. Бярцінскага, сувязь з прыродай, навакольным асяроддзем, «зямная дэршароднасць», калі так можна сказаць, бо Янка Сіпакоў імкнецца паказаць унутраны стан чалавека, які ўсімі карэннямі звязаны з роднай зямлёй, з народамі, усім ачалавечаным светам. І разам з тым яго лірычны герой здольны дасягнуць такіх духоўных вышынь, якія даступныя толькі ўсяму чалавецтву.

Паэзія Сіпакова каштоўная не толькі тым, што ў ёй раскрываюцца пачуцці, пережыванні тонкай асобы, яе незвычайная ўлюбёнасць у свет. Тое ж самае не ў меншай ступені ўласціва ўсім сапраўдным пісьменнікам. Аднак творы Сіпакова ўражваюць чымсьці непаўторна зямным, ціхім і пяшчотным, родным і шматзначным. Яны як бы непасрэдна «вынікаюць» з прыродных назіранняў, каб затым зноў увасобіцца ў слоўную вопратку.

Так лірычны герой у паэзіі Янкі Сіпакова – часцей за ўсё асоба неўтаймаваная, ранімая, з абвостраным рэагаваннем на няпраўду і зло жыцця, чые ідэалы надзвычай высокія, што абумоўлена вайной, сіроцтвам. Янка Сіпакоў не ў меншай ступені, чым Рыгор Барадулін, зямны мастак.

Пытанні і заданні:

1. Ці знаёміліся вы з творамі Янкі Сіпакова ў папярэдніх класах?
2. У чым заключаецца трагізм лёсу Я.Сіпакова? Якімі фактарамі ён быў абумоўлены?
3. Самастойна пазнаёмцеся з аўтабіяграфіяй Янкі Сіпакова. Як ацэньвае паэт свой лёс і лёс пакалення шасцідзсятнікаў у цэлым?
4. Раствлумачце сімвалічны сэнс назваў зборнікаў Янкі Сіпакова «Сонечны дождж», «Лірычны вырай», «Веча славянскіх балад», «У поўдзень, да вады»?
5. Якія праблемы закранае ў сваёй лірыцы Янка Сіпакоў? Адказ падмацуйце прыкладамі з прачытаных твораў.
6. У чым заключаецца асаблівасць першага зборніка Янкі Сіпакова «Сонечны дождж»? Цэласна прааналізуйце верш «Адгукніся...», вызначце лірычны і эпічны пачаткі ў ім.
7. Якія вершы з кнігі Я. Сіпакова «Дзень» сведчаць пра пераход мастака ад назіральнасці за рэчаіснасцю да глыбокага асэнсавання яе праяў?
8. Вызначце сфармуляваную ідэю зборніка Янкі Сіпакова «Веча славянскіх балад». Паразважайце над часавым і прасторавым вымярэннем кнігі балад Янкі Сіпакова.
9. У чым заключаецца роля кнігі «Веча славянскіх балад» у нацыянальнай літаратуры?
10. Вызначце тэматыку і праблематыку зборніка паэта «У поўдзень, да вады». Якаму паэтычнаму жанру аддаецца перавага ў ім?
11. Ці адрозніваюцца праблемы, якія закранае ў сваёй лірыцы Я.Сіпакоў ад праблем, што адпаведна адлюстроўвалі В.Зуёнак і Р.Барадулін?